

شناسایی عوامل موثر بر پیشگیری از وقوع جرایم زیست محیطی در اجتماعات شهری

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۲/۰۳/۲۲ تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۲/۰۵/۳۰

حبیب اکبری نوده

دانشجوی دکتری فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد دامغان، دانشگاه آزاد اسلامی دامغان، ایران. akbari.noodeh@gmail.com

داوود داداش‌نژاد دلشاد

استادیار، دانشکده حقوق، واحد دامغان، دانشگاه آزاد اسلامی، دامغان، ایران. dadashnejadavood@yahoo.com (نویسنده مسئول)

مرتضی براتی

استادیار، دانشکده حقوق، واحد دامغان، دانشگاه آزاد اسلامی، دامغان، ایران. baarti.mor2000@yahoo.com

چکیده

مقدمه و هدف پژوهش: حفاظت از محیط زیست شهری یکی از دغدغه‌های اصلی مدیران شهری است. هدف از انجام این تحقیق، شناسایی و اولویت‌بندی عوامل موثر بر پیشگیری از وقوع جرایم محیط زیستی در شهرهای کشور است. روش انجام پژوهش: تحقیق حاضر از نوع کاربردی است که به شیوه پیمایشی و با استفاده از پنل خبرگان (۶۳ نفر) انجام شده است. از مصاحبه ساختاریافته برای فهرست‌بندی عوامل و مولفه‌ها استفاده شد. همچنین از روش سلسله مراتبی (AHP) برای اولویت‌بندی عوامل بهره گرفته شد. نرم‌افزارهای مورد استفاده در این تحقیق SPSS, 19 و Expert Choice بودند.

یافته‌های پژوهش: عوامل موثر عبارت بودند از «حقوقی / قانونی»، «آموزشی / فرهنگی» و «مدیریتی». همچنین تعداد ۱۲ مولفه نیز به عنوان عوامل خرد شناسایی شدند. بالاترین وزن متعلق به مولفه «انتقال آموزه‌های محیط زیستی از سنین پایه» (۰/۹۱۸) و سپس، مولفه «متناسب‌سازی مجازات با جرایم محیط زیستی به لحاظ شدت و نوع» (۰/۸۸۶) بوده است. در نهایت، مولفه «تفکیک وظایف سازمانی و تقویت بدنه آموزشی در ارگان‌های مرتبط» با وزن (۰/۴۲۲) کم‌اهمیت‌ترین مولفه بوده است. وزن نهایی عوامل سه‌گانه نشان داد که عامل «آموزشی / فرهنگی» با وزن ۰/۴۱۱ دارای بیشترین میزان اهمیت و پس از آن، عامل «حقوقی / قانونی» با وزن ۰/۳۳۲ و سپس، عامل «مدیریتی» با وزن ۰/۳۰۳ قرار داشته‌اند.

نتیجه‌گیری: اولویت اصلی در راهکارهای اتخاذی برای پیشگیری از بروز جرایم محیط زیستی، راهکارهای آموزشی و فرهنگی می‌باشد و پس از آن جنبه‌های حقوقی و قانونی قرار خواهند داشت.

واژگان کلیدی: جرایم اجتماعی، پیشگیری از جرم، شاخص‌شناسی، کلانشهر

مقدمه

لازم است تا محققان و صاحب‌نظران بر روی مقوله پیشگیری از جرایم بیش از پیش متمرکز شوند تا از این طریق بتوانند از رخدادهاى احتمالى آنى اجتناب ورزند. هدف از انجام این تحقیق، شناسایی و دست‌بندی عوامل موثر بر پیشگیری از وقوع جرایم محیط زیستی در اجتماعات شهری در کشور می‌باشد. در این تحقیق، صرفاً جرایم محیط زیستی مرتبط با مقوله مدیریت شهری و شهرنشینی بررسی می‌گردد.

بیان مساله

حقوق محیط زیست را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد: حقوق محیط زیست طبیعی و محیط زیست انسانی. حقوق محیط زیست طبیعی به بررسی راههای حفظ بیوسفر و حفاظت از محیط‌های زیست طبیعی مانند جنگل‌ها، مراتع، پارک‌های ملی و مناطق حفاظت شده و نیز حیات وحش و حیوانات و آبزیان و جلوگیری از انهدام آنها می‌پردازند (SEHN, 2008). حقوق محیط زیست انسانی، شامل آن دسته از قواعد و مقرراتی است که از زندگی فرد در این محیط‌ها حمایت می‌کند و از آنجا که مشکلات و مسائلی که ممکن است در این محیط برای بقای فرد به وجود آید به انواع آلودگی‌ها مربوط می‌شود؛ حقوق محیط زیست انسانی در بردارنده قواعد و قوانین لازم برای مقابله با آلودگی‌هاست (Dabiri et al., 2016). بر همین اساس، مطابق با رویکرد حقوقی، جرم محیط زیستی به فعل یا ترک فعلی اطلاق می‌شود که در قانون برای آن مجازات تعیین شده باشد (Pain, 2003). جرم در حقوق موضوعه ایران به روشنی بیان شده است (ماده ۲ قانون مجازات اسلامی) بر اساس این تعریف و به موجب اصل قانونی بودن جرایم و مجازات‌ها، هر عملی، زمانی جرم تلقی می‌گردد که توسط قانون، مقرر و برای آن مجازات تعیین شده باشد (Abedi et al., 2015). جرایم محیط زیست هم از این قاعده مستثنی نیستند و به صراحت می‌توان گفت مصداقی از مصداق خارجی تعریف جرم است (Mirkamali & Hajivand, 2017). برای آنکه عملی به عنوان جرم، قابل مجازات باشد، جمع آمدن چندین مورد ضروری می‌باشد. بعضی از این موارد، جنبه عمومی دارد یعنی وجود آنها در کلیه جرایم لازم است و برخی دارای جنبه خصوصی هستند (Dabiri et al., 2016).

طبق‌بندی‌های مختلفی در خصوص جرم محیط زیستی ارائه شده است. در قوانین و مقررات ایران، جرم محیط زیستی گاهی به شکل عام و در مواردی به گونه‌ای

امروزه داشتن محیط زیست سالم و حفاظت از آن به عنوان یکی از مهمترین دغدغه‌های بشری مطرح می‌باشد و راهکارهای حفظ این محیط با در نظر گرفتن منابع موجود در آن به عنوان چالشی بزرگ مورد توجه جامعه بین‌المللی قرار گرفته است. در حقوق ایران؛ مساله حمایت و حفاظت از محیط زیست و پیشگیری از جرایم مرتبط سال‌هاست که مورد توجه قرار گرفته و مقنن تلاش کرده تا با تصویب قوانین متعدد به این مهم جامه عمل ببوشاند. بدین منظور، موضوع برخورداری از محیط زیست سالم در اصل (۵۰) قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز، به عنوان مهم‌ترین سند قانونی کشور، منعکس شده و به تصویب رسیده است. طبق این اصل: «در جمهوری اسلامی، حفاظت محیط زیست که نسل امروز و نسل‌های بعد باید در آن حیات اجتماعی رو به رشدی داشته باشند، وظیفه عمومی تلقی می‌شود. از این‌رو، فعالیت‌های اقتصادی و غیر آن که با آلودگی محیط زیست یا تخریب غیرقابل جبران آن ملازمه پیدا کند، ممنوع است» (Akrami et al., 2018). مدیریت محیط زیست و حفاظت از عرصه‌های طبیعی، مستلزم بکارگیری علوم و فنون متعددی است، از جمله حقوق کیفری محیط زیست (Cochran et al., 2016). جرم‌انگاری تخریب و آلودگی محیط زیست و استفاده از مجازات‌های کیفری در کنار جبران خسارات ناشی از آنها از جمله واکنش‌هایی است که نسبت به این اعمال توسط جامعه بشری اتخاذ گردیده است (Brisman & South, 2018). البته این مهم نیز بیش از هر چیز نیاز به درک چرایی و علل ایجاد جرم و انگیزه‌های آن دارد (Di Ronco et al., 2018)، به نحوی که امروزه، در حقوق بین‌الملل محیط زیست، یکی از جنبه‌های مهمی که مورد توجه قرار گرفته، گونه‌شناسی جرایم محیط زیستی است. چرا که آگاهی از انگیزه‌ها، دلایل، فشارها و تمامی فاکتورهایی که متخلف را به سمت ارتکاب جرم پیش می‌برد می‌تواند در اتخاذ راهبرد صحیح برای پیشگیری و حفاظت موثر باشد (Hajivand et al., 2018).

با توجه به گسترش روزافزون درصد جمعیت شهرنشین و افزایش کمیت و کیفیت چالش‌های زندگی شهری به ویژه آسیب‌ها و تخریب‌های صورت گرفته در محیط زیست شهری، به نظر میرسد مجازات‌های اعمال شده برای متخلفین از ضمانت و کفایت لازم برخوردار نمی‌باشد و نه تنها مشکلات موجود را برطرف نمی‌نماید، بلکه نقش موثری بر بازدارندگی از آنها نیز ندارد. بنابراین،

فعل، مجرمانه، عمد و قصد داشته باشد که در این صورت، جرم عمدی تحقق پیدا کرده است و یا عمل مجرمانه بر اثر خطا از او سر زده باشد که در این حالت، جرم واقع شده را جرم غیرعمدی (خطای شبه عمد و یا خطای محض) می‌گویند (Rees, 2010).

در حیطه جرایم محیط زیستی، اکثریت جرایم، علاوه بر مطلق بودن، عمدی نیز می‌باشند و تعداد کمی از جرایم محیط زیستی در حیطه جرایم غیرعمدی، قرار می‌گیرند. از لحاظ تقسیم‌بندی، جرایم محیط زیستی به دو گروه اصلی عمدی و غیرعمدی تقسیم می‌شوند.

جرایم محیط زیستی را با توجه به ماهیتشان به دو گروه عمده تقسیم‌بندی می‌کنند:

- جرایم ارتكابی نسبت به جاندار محیط زیست منهای انسان که شامل همه جانداران گیاهی و حیوانی می‌شود. طبق قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست از جمله وظایف سازمان حفاظت محیط زیست، پیشگیری و ممانعت از هر نوع آلودگی و اقدام مخربی که موجب بر هم خوردن تعادل و تناسب محیط زیست می‌شود، است. همچنین تمام امور مربوط به جانداران وحشی و آبیان آب‌های داخلی را شامل می‌شود. طبق بند ۲ ماده ۶ همان قانون، تخریب جنگل‌ها و مراتع نیز از جمله مواردی است که باعث بر هم خوردن تعادل در محیط زیست شده و بنابراین عملی مجرمانه محسوب می‌شود.
- جرایم ارتكابی نسبت به عناصر بی‌جان محیط زیست از قبیل آب و هوا، خاک، صدا و آلودگی‌های شیمیایی.

خاص مورد توجه واقع شده است. عنصر قانونی جرم محیط زیستی در حقوق ایران، قوانین و مقرراتی هستند که در آنها فعل یا ترک فعل موجب ایراد صدمه و آسیب به محیط زیست مشخص شده است و برای مرتکب و مرتکبین نیز برحسب مورد مجازات تعیین شده است. بنابراین؛ هر گونه ایراد خسارت به اجزای جاندار و غیرجاندار اکوسیستم، اعم از آنکه در قالب تخریب یا آلودگی باشد، جرم محیط زیستی قلمداد می‌شود (Heydarzadeh & Mozafari, 2014). از جمله مواردی که جرم محیط زیستی در معنای عام مورد توجه قرار گرفته، ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵ است (Danesh Nari & Moradfar, 2016). در بسیاری از جرایم عمدی برای آنکه جرم، تحقق پیدا کند، باید زیان و صدمه‌ای از عمل، ناشی شده باشد. به عبارت دیگر، تحقق مسئولیت کیفری محیط زیستی، منوط به واقع شدن نتیجه مجرمانه و ورود ضرر و زیان است. اما در بعضی جرایم که تحت عنوان جرایم مطلق شناخته می‌شوند مطلق انجام یک عمل که در قانون، منع شده یا ترک انجام آن، جرم محسوب می‌شود؛ خواه نتیجه مجرمانه حاصل شود یا نه (Emery & Watson, 2004). همیشه وجود دو رکن قانونی و مادی برای تحقق جرم کافی نخواهد بود و انجام یک عمل مجرمانه نیز به تنهایی دلیل وجود عنصر معنوی نیست. به عبارت دیگر، ممکن است عمل مجرمانه واقع شود، اما قانون، فاعل آن را به دلیل نبودن قصد مجرمانه و یا مسئولیت جزایی، قابل مجازات نداند. بنابراین برای آنکه مجرم بودن یک شخص، مورد پذیرش قرار گیرد نمی‌توان تنها به انجام شدن یک عمل مادی که از نظر قانون، جرم محسوب شده است؛ بسنده کرد. یعنی فرد مرتکب یا باید در انجام

جدول ۱: تقسیم‌بندی جرایم محیط زیستی

نوع جرم	توضیحات
عمدی	اکثریت جرایم محیط زیستی و منابع طبیعی، در زمره جرایم عمدی جای می‌گیرند. قصد مجرمانه که احراز آن برای تحقق جرم عمدی، ضروری است به شکل‌های مختلف قابل تشخیص است. گاهی برای آنکه مشخص شود جرم مورد نظر از جرایم عمدی است؛ در عبارت قانونی از کلماتی مانند علم و عمد، عمد و قصد تقلب استفاده می‌شود. مواردی نیز وجود دارد که چنین کلماتی در متن ماده آورده نشده است و از محتوای آن ماده، باید در یافت که جرم عمدی و یا غیرعمدی است.
غیر عمدی	موارد اندکی از جرایم محیط زیستی و منابع طبیعی در دسته جرایم غیرعمدی قرار می‌گیرند. هر چند جرم آتش‌سوزی از جرایم عمدی است؛ لیکن به حکم قانون، حریق غیرعمدی منابع طبیعی نیز در مواردی خاص، جرم تلقی شده است، جرایم غیرعمدی وقتی موجب مسئولیت کیفری می‌گردند که انسان در ارتکاب آنها، رعایت احتیاط و مقررات و نظامات دولتی را ننموده باشد. بی‌احتیاطی و بی‌مبالایی و عدم مهارت و عدم رعایت نظامات دولتی را خطای کیفری می‌نامند. مصادیق جرم احتراق غیرعمدی، ماده ۴۵ قانون حفاظت و بهره‌برداری از جنگل‌ها و مراتع مصوب ۱۳۴۶ می‌باشد.

(Dabiri et al., 2016; Faure & Visser, 2003)

جرایم محیط زیستی در یرتو دستورالعمل‌های سازمان ملل متحد نمودند. به اعتقاد آنان، عمل به اصول مطروحه در رهنمودهای سازمان ملل متحد با محوریت اصل پیشگیری از ضرر زیستی می‌تواند در پیشگیری از جرایم محیط زیستی یاری‌رسان باشد. در تحقیقی دیگر (Hajivand et al., 2018)، مسیولیت کیفری دولت در قبال جرایم محیط زیستی در ایران را بررسی کردند. نتایج بیانگر آن بود که مشارکت جامعه مدنی در عرصه محیط زیست از طریق فراهم نمودن دسترسی شهروندان و توانمندسازی آنان و نیز حمایت از سازمان‌های مردم‌نهاد و جامعه‌محور توصیه می‌گردد. در مطالعه‌ای نسبتاً جدید (Abedi et al., 2015)، جرایم محیط زیستی در ایران را مورد تجزیه و تحلیل اقتصادی قرار دادند (Heydarzadeh & Mozafari, 2014)، پیشگیری از جرایم محیط زیستی را به ویژه در حوزه اکوسیستم‌های آبی و منابع آبریان مطالعه کردند (Dabiri et al., 2016)، مولفه‌ها و چالش‌های تدوین شاخص‌های جرم محیط زیستی را از دیدگاه بین‌الملل مورد بررسی قرار دادند. تحقیقات گذشته بیشتر به دنبال جنبه‌های اجتماعی و اقتصادی جرایم و نیز علل رفتاری آنها بوده‌اند. ولیکن در خصوص انواع و گونه‌شناسی جرایم محیط زیستی مطالعه‌ای صورت نگرفته است.

روش پژوهش

تحقیق حاضر، به لحاظ هدف، از نوع کاربردی؛ و به لحاظ روش گردآوری داده‌ها از نوع کتابخانه‌ای و میدانی است. به علاوه، به لحاظ روش تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز از نوع تحلیلی - توصیفی است. فرآیند تحقیق شامل چند گام بوده است:

الف) گام اول: در این گام، با استفاده از مطالعات پیرامنه کتابخانه‌ای و میدانی اقدام به تهیه فهرست اولیه از انواع جرایم محیط زیستی در محیط‌های شهری گردید. در فاز کتابخانه‌ای، با بررسی و مطالعه عمیق و دقیق پرونده‌ها، گزارشات، مدارک و مستندات رسمی و موثق نسبت به استخراج مولفه‌ها و عوامل موثر بر پیشگیری از وقوع جرایم محیط زیستی اقدام گردید. به منظور تدقیق داده‌ها و اطمینان از جامعیت در گردآوری داده‌ها، از روش مصاحبه نیمه‌ساختاریافته استفاده شد. جامعه آماری تحقیق حاضر شامل مدیران و کارشناسان بخش حقوقی ادارات کل منابع طبیعی و محیط زیست استان‌های کشور، اساتید و مدیران شهری، و اعضای سازمان‌های مردم‌نهاد (NGOs) فعال در عرصه محیط

زیستی، یکی از منابع عمده ناامنی در جوامع بشری، آن دسته از رفتارهایی است که در قوانین کیفری در قالب فعل یا ترک فعل، جرم انگاری شده‌اند. بزهکاری یا همان مجموعه جرایم ارتكابی در زمان معین، در واقع انسجام اجتماعی و بنابراین بقای نظم عمومی را در معرض خطر فروپاشی قرار می‌دهد (Zhang et al., 2016). از این‌رو، دولت‌ها از دیرباز و پیش از هرچیز، با توسل به نهادهای قهرآمیز و واکنش سرکوب‌گر (مجازات) در مقام مبارزه با جرایم، بر می‌آیند. ولیکن آمار جنایی، نشان می‌دهد که با وجود تقویت ساختار مجازات‌ها و به طور کلی توسعه قلمرو حقوق جزایی، نظام کیفری به تنهایی نمی‌تواند جلوه‌های گوناگون بزهکاری را مهار کند. ظرفیت محدود نظام کیفری در مبارزه موثر با بزهکاران، دولت‌ها را به سوی مطالعه و اتخاذ و اعمال راهکارهای غیرکیفری سوق داده است و بدین‌سان است که در کنار پاسخ‌های سرکوب‌گر، ضرورت جستجوی پاسخ‌هایی خارج از قلمرو حقوق کیفری، از جمله پاسخ‌های پیشگیرانه، در برابر جرم احساس شده است (UN, 2006). پیشگیری از وقوع آلودگی و جرم محیط زیستی، مرحله نخست پاسخ است که در برابر تخریب محیط زیست مورد استفاده قرار می‌گیرد. مقوله پیشگیری، از اقسام جرم‌شناسی کاربردی است که به مطالعه و بررسی وسایل و امکانات علمی و عملی پیشگیری از ارتكاب اعمال مجرمانه می‌پردازد. نظام کیفری در راستای اعمال مجازات‌ها، به طور جانبی و حاشیه‌ای می‌تواند خاصیت پیشگیری نیز داشته باشد. پیشگیری از وقوع جرم محیط زیستی در مقررات گوناگون بین‌المللی از جمله کنوانسیون ساختاری سازمان ملل متحد درباره تغییرات اقلیمی، کنوانسیون ملل متحد درباره محیط زیست و توسعه، و کنوانسیون‌های دیگر مورد توجه قرار گرفته است. در اصل پانزدهم کنوانسیون ریو مقرر شده، کشورها باید ضوابط و معیارهای پیشگیرانه و حمایتی بر اساس توانایی‌های خود وضع نمایند. به طور مبسوط در حقوق ایران نیز پیشگیری از جرم محیط زیستی پیش‌بینی شده است.

گسترده‌گی و تنوع اکوسیستمی از یک‌سو، ضعف مدیریت و مشکلات اقتصادی و فرهنگی از سوی دیگر به عنوان مهمترین عوامل بروز جرایم محیط زیستی در جغرافیای طبیعی ایران مطرح می‌باشند. در گذشته برخی مطالعات در خصوص جرایم محیط زیستی در کشور صورت گرفته است. از آن جمله می‌توان به تحقیقات زیر اشاره داشت: (Mirkamali & Hajivand, 2017)، اقدام به مطالعه به روی تحلیل پیشگیری از

مصاحبه و تهیه متن مصاحبه از فایل ضبط شده به بررسی و اصلاح برخی از سوالات پرداخته شده و در مصاحبه بعد نتایج تغییر بکار گرفته شده است. همچنین برای سنجش پایایی پرسشنامه (که بر تکرارپذیری و تعمیم‌پذیری پرسشنامه و این نکته صحت می‌گذارد که آیا چنانچه پرسشنامه در شرایط مشابه تکرار شود، نتایج مشابهی بدست خواهد داد یا خیر؟) از روش آلفای کرونباخ استفاده شده است. بدین منظور ۲۰ عدد پرسشنامه به صورت مقدماتی بین اعضاء جامعه آماری توزیع گردید، و پس از جمع‌آوری و تحلیل توسط نرم-افزار SPSS19، نتایج نشان می‌دهد که اعتبار ۰/۸۸۵ برآورد گردیده است، از آنجایی که این مقدار بزرگتر از ۰/۷ است، بنابراین پرسشنامه از پایایی قابل قبولی برخوردار است.

ب) گام دوم: در مرحله بعدی، نسبت به تعیین ضریب اهمیت مولفه‌ها و عوامل موثر بر پیشگیری از وقوع جرایم محیط زیستی مرتبط با عرصه‌های شهری اقدام گردید. برای تعیین ضریب اهمیت (وزن) چندین روش وجود دارد که معمول‌ترین آنها مقایسه زوجی است. در این روش، معیارها دوبه‌دو با یکدیگر مقایسه می‌شوند و درجه اهمیت هر معیار، نسبت به دیگری مشخص می‌شود. روش کار بدین شکل است که به هر مقایسه زوجی یک عدد ۱ تا ۹ نسبت داده می‌شود. معنی هر عدد در جدول شماره (۳) مشخص شده است (Beskes et al., 2015).

زیست کشور می‌باشد. با بررسی و استعلام صورت گرفته از نهادهای ذی‌ربط، تعداد افراد واجد شرایط در هر یک از گروه‌های مورد اشاره مشخص گردید (جدول ۲). از این طریق، امکان تهیه فهرست اولیه از جرایم محیط زیستی مرتبط با شهر فراهم آمد. روش نمونه‌گیری، از نوع هدفمند و حجم نمونه با اطمینان ۹۵٪ (Z Core = 1.96)، ۶۳ نفر تعیین گردید [Cochran et al., 2016]. سوالات در قالب فایل صوتی به شکل الکترونیک برای نمونه‌های آماری ارسال گردید تا نسبت به پاسخ‌دهی به آنها اقدام کنند. این فرآیند در برخی موارد تکرار گردید. پس از گردآوری و تهیه داده‌ها، اقدام به دسته‌بندی و تفکیک موضوعی آنها گردید.

سنجش میزان روایی پرسش‌های مصاحبه از طریق روش اعتبار محتوا (اعتبار صوری) انجام گرفته است. جهت دستیابی به روایی پرسشنامه، سعی شده است تا در طراحی پرسش‌ها از مطرح نمودن سوال‌های مبهم، نامربوط و پیچیده خودداری شود. همچنین از آنجا که، درک دقیق مسئله پژوهش، خود مشخص می‌کند چه مفاهیمی باید سنجیده شوند، لذا پژوهشگر نهایت سعی خود را در این مهم به کار گرفته است. تعدادی از پژوهشگران پیشین در عرصه پژوهش‌های کیفی، ادعا کردند که روایی و پایایی واژه‌های خاص پارادایم کمی بوده و با پژوهش کیفی سنخیت ندارند (Arabi & Nesbi, 2016). در این پژوهش با انجام یک مصاحبه به عنوان پیش‌آزمون به اصلاح برخی از بخش‌های سوالات طراحی شده پرداخته شد. بدین شکل که پس از انجام

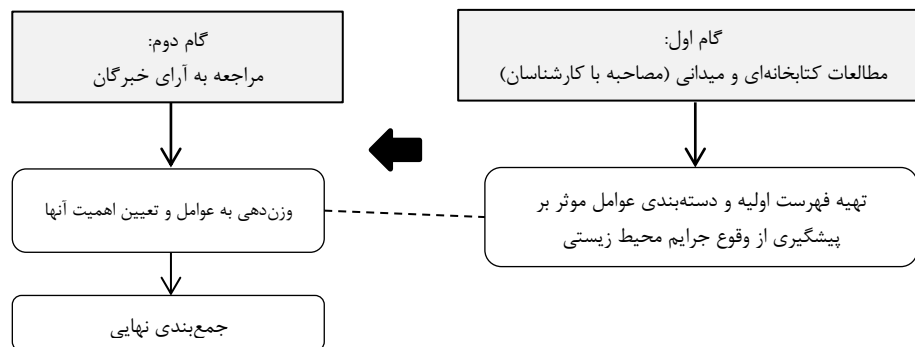
جدول ۲: مشخصات جامعه و نمونه آماری تحقیق

ردیف	گروه	ویژگی‌ها و شاخص‌های مورد نظر	شرایط (جامعه آماری)	تعداد افراد واجد تعداد افراد مورد مراجعه (نمونه آماری)
۱	مدیران و کارشناسان بخش حقوقی ادارات کل منابع طبیعی و محیط زیست	- دارا بودن حداقل ۲۰ سال سابقه کار مرتبط با حقوق محیط زیست - دارا بودن تحصیلات مرتبط (حداقل کارشناس ارشد)	۴۴ نفر	۲۵ نفر
۲	اساتید حوزه مدیریت شهری	- حداقل ۲۰ سال سابقه دانشگاهی - دارا بودن مدرک دکتری تخصصی - دارا بودن تالیفات متعدد مرتبط	۳۰ نفر	۱۴ نفر
۳	مدیران شهری	- حداقل ۱۰ سال سابقه کار در حوزه مدیریت شهری - عضویت در سامانه سازمان حفاظت محیط زیست به عنوان سازمان	۱۸ نفر	۷ نفر
۵	اعضای سازمان‌های مردم نهاد (NGOs)	مردم نهاد خوش‌نام و عدم سوء سابقه - عدم ارتباط با بخش دولتی - دارای حداقل ۲۰ سال سابقه فعالیت	۳۸ نفر	۱۷ نفر
	مجموع		۱۳۰ نفر	۶۳ نفر

جدول ۳: راهنمای وزن دهی در مقایسه زوجی

امتیاز (شدت اهمیت)	تعریف	توضیح
۱	اهمیت مساوی	در تحقق هدف دو معیار اهمیت مساوی دارند
۳	اهمیت اندکی بیشتر	تجربه نشان می‌دهد که برای تحقق هدف، اهمیت ۱ بیشتر از ۳ است.
۵	اهمیت بیشتر	تجربه نشان می‌دهد که اهمیت ۱ خیلی بیشتر از ۳ است.
۷	اهمیت خیلی بیشتر	تجربه نشان می‌دهد که اهمیت ۱ خیلی بیشتر از ۳ است.
۹	اهمیت مطلق	اهمیت خیلی بیشتر ۱ نسبت به ۳ به طور قطعی به اثبات رسیده است.
۲،۴،۶،۸	-	هنگامی که حالت‌های میانه وجود دارد.

(Beskes et al., 2015)

شکل ۱: فلوجارت تحقیق

نرم‌افزار Expert Choice برای تحلیل نهایی استفاده گردید. فرآیند انجام تحقیق در شکل (۱) نشان داده شده است.

نتایج

با بررسی گسترده اسناد، مدارک، گزارش‌ها، مقالات و نیز مصاحبه‌های صورت گرفته، عوامل موثر بر پیشگیری از وقوع جرایم محیط زیستی در محیط‌های شهری مشخص گردید (جدول ۴).

بدین منظور، از خبرگان تحقیق درخواست گردید تا از طریق مقایسه زوجی عوامل، نسبت به تعیین درجه اهمیت آنها اقدام نمایند تا بتوان مقایسه‌ای میان درجه اهمیت عوامل موثر بر پیشگیری از جرایم محیط زیستی با تعداد وقوع و ارتکاب جرم صورت گیرد. برای محاسبه وزن نسبی عوامل روش‌های گوناگونی وجود دارد که در این تحقیق از روش میانگین حسابی مقایسه زوجی استفاده شده است. نرخ ناسازگاری در این ماتریس ۰،۰۱ محاسبه شد که نشانگر اعتبار مطلوب ماتریس است. از

جدول ۴: عوامل موثر بر پیشگیری از وقوع جرایم محیط زیست شهری

ردیف	عامل	مقاله	تعداد منابع مرتبط
۱	حقوقی / قانونی	متناسازی مجازات با جرایم محیط زیستی (به لحاظ نوع و شدت)	۴۴
		تدقیق و به‌روزرسانی قوانین محیط زیستی مرتبط با حوزه شهر	۱۸
		ضمانت اجرای موارد حقوقی مرتبط با محیط زیست	۲۳
		کفایت سازوکارهای حقوق مدنی و حقوق اداری در حفظ محیط	۳۲
۲	آموزشی / فرهنگی	اطلاع‌رسانی عمومی و آگاهسازی در سطح جامعه	۲۵
		انتقال آموزه‌های محیط زیستی از سنین پایه	۵۵
		آموزش مسیولیت‌پذیری شهروندی و افزایش تعهدات اجتماعی	۲۸
۳	مدیریتی	نهادینه شدن پذیرش قوانین و مقررات محیط زیستی توسط شهروندان	۴۷
		توانمندسازی زیست محیطی مدیران و تصمیم‌گیرندگان	۳۱
		اختصاص بودجه آموزشی، ترویجی و تبلیغی برای سازمانهای ذیربط	۲۹
		تفکیک وظایف سازمانی و تقویت بدنه آموزشی در ارگانهای مرتبط	۱۸
		اتخاذ رویکرد تشویقی به جای رویکرد تنبیهی	۱۲

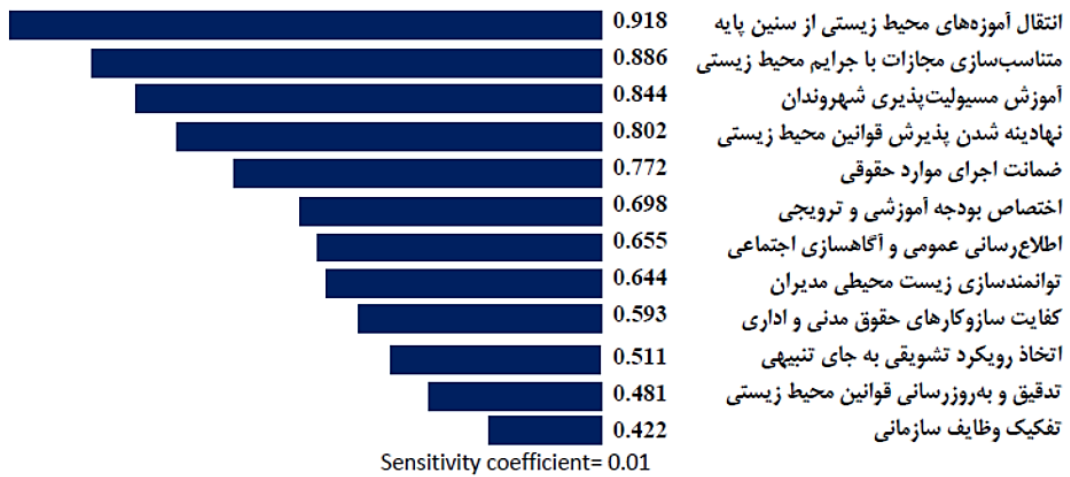
(ماخذ: نگارندگان براساس یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱)

(۰/۹۱۸) و سپس، مولفه «متناسب سازی مجازات با جرایم محیط زیستی به لحاظ شدت و نوع» (۰/۸۸۶) بوده است. در نهایت، مولفه «تفکیک وظایف سازمانی و تقویت بدنه آموزشی در ارگان‌های مرتبط» با وزن (۰/۴۲۲) کم‌اهمیت‌ترین مولفه بوده است.

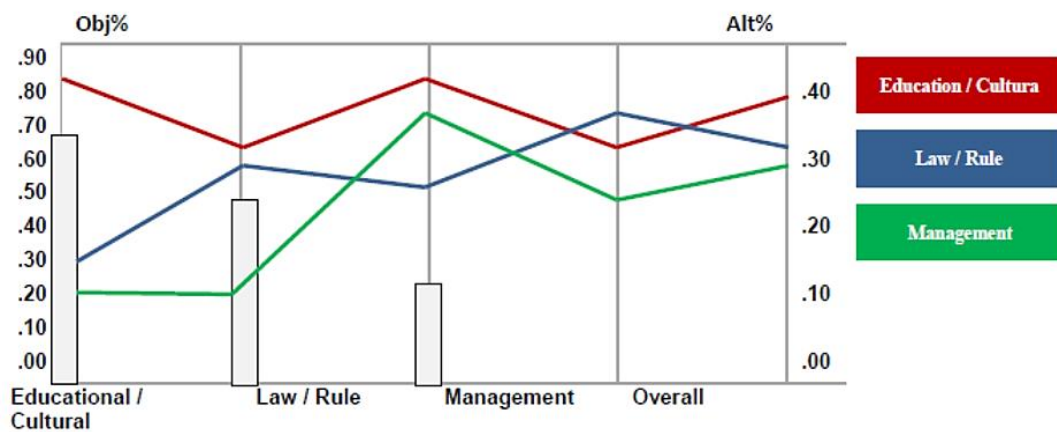
از سوی دیگر، وزن نهایی عوامل سه‌گانه، که در برگیرنده مولفه‌های دوازده‌گانه می‌باشند، ارزیابی گردید (شکل ۳). بر این اساس، عامل «آموزشی / فرهنگی» با وزن ۰/۴۱۱ دارای بیشترین میزان اهمیت و پس از آن، عامل «حقوقی / قانونی» با وزن ۰/۳۳۲ و سپس، عامل «مدیریتی» با وزن ۰/۳۰۳ قرار داشته‌اند.

همانطور که در جدول مشخص شده است، عوامل موثر در ۳ دسته جداگانه قرار دارند که عبارتند از: «حقوقی / قانونی»، «آموزشی / فرهنگی» و «مدیریتی». همچنین تعداد ۱۲ مولفه نیز به عنوان عوامل فرعی یا خرد شناسایی شدند.

در ادامه، از طریق آرای خبرگان اقدام به مقایسه زوجی عوامل و مولفه‌های موثر بر پیشگیری از وقوع جرایم محیط زیستی مرتبط با حوزه شهری گردید تا اهمیت آنها از دیدگاه خبرگان مشخص گردد. همانطور که در شکل ۲ نشان داده شده است، در میان عوامل دوازده‌گانه فوق‌الذکر، بالاترین وزن متعلق به مولفه «انتقال آموزه‌های محیط زیستی از سنین پایه»

شکل ۲: مقایسه زوجی عوامل دوازده‌گانه موثر بر پیشگیری از وقوع جرایم محیط زیست شهری از دیدگاه خبرگان (ماخذ: نگارندگان براساس یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱)

شکل ۳: ضریب اهمیت عوامل کلان موثر بر پیشگیری از وقوع جرایم محیط زیست شهری از دیدگاه خبرگان (ماخذ: نگارندگان براساس یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱)

بحث و نتیجه‌گیری

در این تحقیق تلاش گردید تا از طریق تشکیل پنل دلفی و مصاحبه با خبرگان، عوامل و مولفه‌های موثر بر پیشگیری از وقوع جرایم محیط زیستی در شهرهای کشور بازنشاسایی و اولویت‌بندی شوند. در مباحث مربوط به حقوق محیط زیست، از دو نوع تقسیم‌بندی رایج برای جرایم محیط زیستی استفاده می‌شود. یک دیدگاه بر عمدی و غیرعمدی بودن جرایم تاکید دارد و دیدگاه دیگر، بر ارتکاب جرم نسبت به جانداران و غیرجانداران. بنا به گزارشات آماری، در حدفاصل سال‌های ۱۳۹۵ تا ۱۳۹۸، بیشترین میزان جرایم محیط زیستی مرتبط با شهرها، به ترتیب، در زمینه «انتشار آلاینده‌ها» و پس از آن «تغییر کاربری اراضی» و در نهایت؛ «برداشت منابع آب» بوده است (Hajivand et al., 2018). همین امر، اهمیت و ضرورت تحقیق را دوچندان می‌کند. چرا که در محیط‌های شهری با توجه به حجم کاربری‌های موجود و تعداد ساکنان، شهروندان با تعدد و تنوعی از مشکلات و چالش‌های محیط زیستی مواجه هستند.

همانطور که در نتایج مشخص شده است، عوامل موثر بر پیشگیری از وقوع جرایم محیط زیست شهری در ۳ دسته جداگانه قرار دارند که عبارتند از: «حقوقی / قانونی»، «آموزشی / فرهنگی» و «مدیریتی». همچنین تعداد ۱۲ مولفه نیز به عنوان عوامل فرعی یا خرد شناسایی شدند. نتایج این بخش از تحقیق با مطالعه (Heydarzadeh & Mozafari, 2014) مطابقت دارد. همچنین به لحاظ نوع‌شناسی جرایم نیز نتایج این تحقیق مطالعات پیشین که توسط عابدی و همکاران (۲۰۱۵) و حاجیوند و همکاران (۲۰۱۸) صورت گرفته است را تایید می‌کند.

نظر به تعدد و تنوع جرایم محیط زیستی در محیط‌های شهری کشور و با توجه به آنکه بخش اعظمی از استان‌های کشور دارای آمار بالایی بوده و روند ارتکاب جرایم نیز افزایشی می‌باشد، لازم است تا اقدامات موثرتر و جدی‌تری در این خصوص صورت گیرد. پیشگیری از وقوع آلودگی و جرم زیست محیطی، مرحله نخست پاسخ است که در برابر تخریب محیط زیست مورد استفاده قرار می‌گیرد. مقوله پیشگیری، از اقسام جرم‌شناسی کاربردی است که به مطالعه و بررسی وسایل و امکانات علمی و عملی پیشگیری از ارتکاب اعمال مجرمانه می‌پردازد. نظام کیفری در راستای اعمال مجازات‌ها، به طور جانبی و حاشیه‌ای می‌تواند خاصیت پیشگیری نیز داشته باشد.

پیشگیری از وقوع جرم زیست محیطی در مقررات گوناگون بین‌المللی از جمله کنوانسیون ساختاری سازمان ملل متحد درباره تغییرات اقلیمی، کنوانسیون ملل متحد درباره محیط زیست و توسعه، و کنوانسیون‌های دیگر مورد توجه قرار گرفته است. در اصل پانزدهم کنوانسیون ریو مقرر شده، کشورها باید ضوابط و معیارهای پیشگیرانه و حمایتی بر اساس توانایی‌های خود وضع نمایند. به طور مبسوط در حقوق ایران نیز پیشگیری از جرم زیست محیطی پیش‌بینی شده است.

در این راستا توجه به سه بایسته زیر می‌تواند در توفیق حقوق کیفری در حفاظت موثر از محیط زیست سودمند است. بایسته نخست لزوم انتخاب رویکردی مناسب در تصویب مجازات‌های زیست محیطی است. در این خصوص توجه به عوامل متعددی نظیر سود ناشی از تخلفات زیست محیطی برای شرکت‌ها، میزان احتمال کشف جرایم یادشده و نقش مجازات‌ها در لطمه به حسن شهرت و اعتبار شرکت‌های آلاینده محیط زیست، می‌تواند نقش موثری در بازدارندگی مجازات‌های مصوب بازی کند. بایسته دوم به لزوم شناسایی مسئولیت کیفری برای اشخاص حقوقی باز می‌گردد. زیرا حمایت همه‌جانبه کیفری از محیط زیست تنها هنگامی تضمین خواهد شد که تمامی مرتکبین جرایم یادشده از جمله اشخاص حقوقی مشمول ضمانت‌های کیفری نظام حقوقی باشند. این در حالی است که جرایم زیست محیطی غالباً توسط اشخاص حقوقی و شرکت‌ها ارتکاب می‌یابند.

و در نهایت اینکه برقراری رژیم کیفری موثر برای حفاظت از محیط زیست مستلزم ایجاد و تقویت نهادهای نظارتی مدرن و پیشرفته است که با پایش فعالیت‌های خطرناک زیست محیطی و جمع‌آوری اطلاعات مربوط و گزارش جرایم زیست محیطی به مقامات قضایی، حقوق کیفری را در رسیدن به اهدافش در این حوزه کمک کنند. چنین ویژگی‌های در نهادهای سنتی اجرای قانون وجود ندارد. در این خصوص تشکیل پلیس زیست محیطی، برگزاری دوره‌های آموزشی زیست محیطی برای ضابطین دادگستری، استفاده از قضات متخصص در حقوق محیط زیست در دعاوی زیست محیطی و اختصاص دادگاه‌های تخصصی به دعاوی مرتبط از جمله راهکارهایی هستند که باید در کنار تصویب قوانین کیفری زیست محیطی، مورد توجه قرار بگیرند و گرنه صرفاً با تصویب قوانین زیست محیطی نمی‌توان به اهداف این نوع قوانین دست یافت. نتایج و یافته‌های تحقیق حاضر با مطالعات پیشین هم‌راستا بوده و اختلاف و

- در این راستا، پیشنهادهای زیر مطرح می‌باشد:
- اختصاص بودجه کافی به منظور ارائه برنامه‌های آموزشی، ترویجی و تبلیغی در راستای توسعه فرهنگ حفاظت از محیط زیست
  - ارتقای فرهنگ حفاظت از محیط زیست در نزد مدیران و مسئولان
  - ارائه آموزه‌های محیط زیستی در سنین پایه
  - انتقال مفاهیم آموزشی و توانمندسازی افراد جامعه نسبت به مسیولیت‌پذیری اجتماعی
  - ملزم نمودن سازمانها و نهادهای ذی‌ربط نسبت به اختصاص زمان و هزینه در خصوص فرهنگ‌سازی محیط زیستی
  - متناسب بودن مجازات‌ها با جرایم محیط زیست شهری

منابع

- Abedi, Z., Riahi M., Salehi, S., 2015, Economic Analysis of Environmental Crimes in its Implementation and Problems, J.Env. Sci. Tech., Vol 16, No.4, autumn 2015. (Persian).
- Akrami, F., Karimi, A., Abbasi, M., Shahrivari, A., 2018, Adapting the principles of biomedical ethics to Islamic principles and values in the context of public health policy. Journal for the Study of Religions and Ideologies 2018; 17(49): 46-59. (Persian).
- Arabi, S.M., Nesbi, N. 2016. Applying a Strategic Audit Model to Develop Human Resource Strategies, Strategic Management Studies, Vol. 7, No. 25, 197-214 pp.
- Beskese, A., Demir, H.H., Ozcan, H.K., Okten, H.E. 2015. Landfill site selection using fuzzy AHP and fuzzy TOPSIS: a case study for Istanbul. Environmental Earth Sciences, 73(7), 3513–3521.
- Brisman, A., South, N., 2018, Green Criminology and Environmental Crimes and Harms, Sociology Compass, Volume13, Issue1.
- Cochran, J.C., Lynch, M.J., Toman, E.L., 2016, Court Sentencing Patterns for Environmental Crimes: Is There a “Green” Gap in Punishment?, Journal of Quantitative Criminology volume 34, pages37–66.
- Dabiri, F., Poorhashemi, S.A., Khalatbari, Y., Zarei, S., 2016, Formation and Development of "Future Generation Rights" Concept in International Environmental Law, J.Env. Sci. Tech., Vol 18, No.3, autumn 2016. (Persian).
- Danesh Nari H, Moradfar A., 2016, Criminology of the Boom World: A New Approach to International Criminology Studies. International Policy Study Journal 2016; 21(1): 51-74. (Persian).

تضادی مشاهده نگردد. از جمله آنکه در زمینه تحلیل پیشگیری از جرایم زیست محیطی با یافته‌های (Mirkamali & Hajivand, 2017) کاملاً هم‌راستا بوده است. به علاوه، با یافته‌های (Hajivand et al., 2018) نیز مطابقت داشته است. در زمینه مولفه‌ها و شاخص‌های جرایم زیست محیطی نیز نتایج تحقیق (Heydarzadeh & Mozafarizadeh, 2014) تایید شد.

در مطالعه حاضر، بر روی علل رفتاری و انگیزشی ارتکاب جرایم محیط زیستی مطالعه‌ای صورت گرفته است. ولیکن؛ همانطور که در یافته‌های تحقیق (Hajivand et al., 2018) اشاره شده است، آگاهی از انگیزه‌ها، دلایل و تمامی فاکتورهایی که متخلف را به سمت ارتکاب جرم پیش می‌برد، می‌تواند در اتخاذ راهبرد صحیح برای پیشگیری و حفاظت از محیط زیست و منابع طبیعی موثر باشد. برخی از جرایم محیط زیستی نظیر آلودگی‌های محیطی، رهاسازی پسماند و پساب صنعتی، معدن‌کاوی، انتشار آلاینده‌ها از صنایع و وارد شدن پساب کشاورزی و شهری در زمره مواردی هستند که می‌توان از طریق ابزار اقتصادی نسبت به پیشگیری و یا کاهش وقوع جرم در آنها اقدام نمود. همانطور که در تحقیق (Abedi et al., 2015) بیان شده است، استفاده از ابزارهای اقتصادی همچون مالیات سبز، مجوزهای قابل فروش، سیستم‌های ودیعه‌گذاری – بازپرداخت و جرایم محیط زیستی از جمله راهکارهایی هستند که می‌تواند در اصلاح رفتار فعلی موثر باشد. در نهایت؛ مطابق با اکثر مطالعاتی که در گذشته انجام گرفته است، نظیر (Heydarzadeh & Mozafari, 2014; Rees, 2010;) در این تحقیق نیز بر لزوم پیشگیری از وقوع جرایم محیط زیستی، تاکید می‌گردد.

جمع‌بندی و پیشنهادات تحقیق

محیط‌های شهری یکی از کانون‌های اصلی تولید و انتشار آلودگی‌های محیطی هستند. به علاوه، تغییرات کاربری اراضی نیز یکی دیگر از چالش‌های محیط‌های شهری است. بنابراین، لزوم جدیت در پیشگیری و برخورد قانونی با وقوع جرایم بیش از پیش احساس می‌گردد. از سوی دیگر، نتایج تحقیق حاضر بیانگر آن بوده است که عوامل «آموزشی و فرهنگی» بیش از عوامل «حقوقی و قانونی» و «مدیریتی» در این میان موثر هستند.

- Di Ronco, A., Allen-Robertson, J., South, N., 2018, Representing environmental harm and resistance on Twitter: The case of the TAP pipeline in Italy. *Crime Media Culture*. First Published March 7, 2018
- Emery, A., Watson, M., 2004, Organizations and environmental crime: Legal and economic perspectives. *Managerial Auditing Journal*. 19: 741-759.
- Faure, G., Visser, M., 2003, Law and Economics of Environmental Crime: a Survey.
- Hajivand, A., Mirkamali, A., Safari, F., Sarvai Sarmidani, O., 2018, Government criminal responsibility for environmental crimes in Iran: Necessities and challenges, *Environmental Sciences Vol.16, No.2, 65-82.* (Persian).
- Heydarzadeh, E. Mozafari, S., 2014, Prevention of environmental offenses, *Journal of Biological Ethics*, Vol 3, No 7, 163-192 pp. Lynch, M.J., Stretesky, P.B., Long, M.A., 2015, Environmental justice: A criminological perspective. *Environmental Research Letters*, 10(8). [August]: 085008.
- Mirkamali, A., Hajivand, A., 2017, Analyzing the Prevention of Environmental Crimes in the light of the United Nations Guidelines based on the Ethical Principle of Prevention of Harm, *Bioethics Journal*, Winter 2017; 7(26): 61-75. (Persian).
- Pain, N., 2003, Criminal law and environmental protection- Overview of issues and themes. in: *Environmental Crime: Proceeding of a Conference held 1-3 Sep. 2003 Hobart* Neil Gunningham, Jennifer Norberry, and Sandra McKillop (eds.).
- Rees, H., 2010, Can criminal law protect the environment? In: South, Nigel and Beirne, Piers (edns.), *Green Criminology*. London: Ashgate Publication: P. 409-427.
- SEHN, 2008. Science and Environmental Health Network, The International Human Rights Clinic at Harvard Law School, modes for Protecting the environment for future generations, October 2008, pP 12. 25.30.
- UN, 2006. United Nations, International Law Commission. Draft principles on the allocation of loss in the case of trans boundary harm arising out of hazardous activities, *Yearbook of the International Law Commission*, 2006, vol. II, Part Two.
- ZhangB., Cong, C., Junzhan, G., Ting, L. 2016. A New Environmental Protection Law, Many Old Problems? Challenges to Environmental Governance in China. *Journal of Environmental Law*, Volume 28, Issue 2, July 2016, Pages 325-335

Identifying Effective Factors in preventing the Occurrence of Environmental Crimes in Urban Communities

Habib Akbari Noode

Ph.D. Student in Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, Faculty of Law, Damghan Branch, Islamic Azad University, Damghan, Iran.

Davood Dadashnejad Delshad*

Assistant Professor, Faculty of Law, Damghan Branch, Islamic Azad University, Damghan, Iran. dadashnejaddavood@yahoo.com (Corresponding Author)

Morteza Barati

Assistant Professor, Faculty of Law, Damghan Branch, Islamic Azad University, Damghan, Iran Ali Fahiminejad

Abstract

Introduction and purpose: Protection of the urban environment is one of the main concerns of city managers. The purpose of this research is to identify and prioritize the effective factors in preventing the occurrence of environmental crimes in the cities of the country.

Method: The current research is of applied type, which was conducted by survey method and using a panel of experts (63 people). A structured interview was used to list the factors and components. Also, the hierarchical method (AHP) was used to prioritize the factors. The software used in this research was SPSS, 19 and Expert Choice.

Findings: The effective factors were "legal/legal", "educational/cultural" and "management". Also, 12 components were identified as micro factors. The highest weight belongs to the component "transmitting environmental teachings from elementary ages" (0.918) and then to the component "proportioning punishment to environmental crimes in terms of severity and type" (0.886). Finally, the component "Segregation of organizational duties and strengthening of the educational body in related bodies" with a weight of (0.422) was the least important component. The final weight of the three factors showed that the "educational/cultural" factor with a weight of 0.411 has the most importance, followed by the "legal/legal" factor with a weight of 0.332 and then the "management" factor with a weight of 0.303 have been

Conclusion: The main priority in the solutions adopted to prevent the occurrence of environmental crimes is educational and cultural solutions, followed by legal and legal aspects.

Keywords: Social crimes, crime prevention, indexology, metropolis